

## The role of teacher pedagogical competence and communication culture in the formation of reading literacy

**Yuldasheva Iroda Abduholiq qizi**

37 school teacher

**Kurbanova Bakhtikhon Kochkorbayevna**

Professor of Fergana State University, Doctor of Pedagogical Sciences.

### Annotation

This scientific thesis is devoted to an in-depth analysis of the fundamental importance of the teacher's pedagogical competence and communication culture in the process of forming reading literacy. The study examines the decisive role of the teacher's personality in the development of linguistic, speech, socio-cultural and compensatory competencies of students in the conditions of modern educational paradigms. In particular, the teacher's professional skills, the ability to use innovative pedagogical technologies, and the culture of organizing mutual relations in the educational process in a democratic and respectful spirit are assessed as the main factors that directly affect the quality and effectiveness of reading literacy.

**Keywords:** Pedagogical competence, communication culture, reading literacy, linguistic competence, speech competence, didactic competence, communicative competence, moral qualities, creative approach.

## O'qish savodxonligini shakllantirishda o'qituvchining pedagogik kompetensiyasi va muloqot madaniyatining roli

### Annotatsiya

Mazkur ilmiy tezis o'qish savodxonligini shakllantirish jarayonida o'qituvchining pedagogik kompetensiyasi va muloqot madaniyatining fundamental ahamiyatini chuqur tahlil qilishga bag'ishlangan. Tadqiqotda zamonaviy ta'lim paradigmalari sharoitida o'qituvchi shaxsining o'quvchilarning lingvistik, nutqiy, ijtimoiy-madaniy va kompensatorlik kompetensiyalarini rivojlantirishdagi hal qiluvchi roli ko'rib chiqiladi. Ayniqsa, o'qituvchining kasbiy mahorati, innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llash layoqati hamda o'quv jarayonidagi o'zaro munosabatlarni demokratik va hurmat ruhida tashkil etish madaniyati o'qish savodxonligining sifati va samaradorligiga bevosita ta'sir etuvchi asosiy omillar sifatida baholanadi.

**Kalit so'zlar:** Pedagogik kompetensiya, muloqot madaniyati, o'qish savodxonligi, lingvistik kompetensiya, nutqiy kompetensiya, didaktik kompetentlik, kommunikativ kompetensiya, axloqiy fazilatlar, ijodiy yondashuv.

O'qish savodxonligini shakllantirish — bu shaxsning zamonaviy jamiyatda to'laqonli ishtirok etishi, o'zining intellektual salohiyatini ro'yobga chiqarishi va uzluksiz ta'lim olishini ta'minlaydigan fundamental jarayon hisoblanadi. Bu murakkab jarayon nafaqat matnni shunchaki o'qiy olishni, balki uni tushunish, tahlil qilish, baholash va olingan ma'lumotlarni hayotiy vaziyatlarda qo'llash kabi yuqori darajadagi kognitiv ko'nikmalarni o'z ichiga oladi. O'qish savodxonligining poydevorini qurishda bevosita ta'lim jarayonining asosiy subyekti — o'qituvchining kasbiy tayyorgarligi, ya'ni pedagogik kompetensiyasi va uning o'quvchilar bilan hamda jamoatchilik bilan munosabatlarni tashkil etishdagi muloqot madaniyati hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. O'qituvchining pedagogik kompetensiyasi faqatgina fan sohasidagi chuqur bilimlar bilan cheklanib qolmay, balki didaktik, metodik, psixologik-pedagogik, ijtimoiy-pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) kompetensiyalari kabi bir qator tarkibiy qismlarni qamrab oladi. Ayniqsa, didaktik kompetentlik o'qituvchidan o'qitishdan o'qishga o'tishni ta'minlash, ta'limdagi muloqot va hamkorlik uchun psixologik-pedagogik shart-sharoitlarni yaratish, o'quvchilarning ijodkorligi va tanqidiy fikrlashini rivojlantirishga qaratilgan

yuqori samarali pedagogik texnologiyalarni loyihalash va amalga oshirish tajribasini talab qiladi. O'qituvchi o'zining kasbiy faoliyatida matn bilan ishlashning eng samarali usullarini tanlay olishi, o'quvchilarni tahliliy va sintezlovchi fikrlashga undaydigan topshiriqlarni ishlab chiqishi, badiiy matn bilan ishlash orqali adabiy-nutqiy kompetensiyalarni rivojlantirishi lozim; bu esa uning metodik kompetentligining asosini tashkil etadi. Pedagogning kompetentligi innovatsion yondashuvlarga ochiqlik, kasbiy rivojlanishga doimiy intilish va ta'lim natijalariga mas'uliyat bilan yondashishda namoyon bo'ladi.

O'qituvchining muloqot madaniyati esa pedagogik jarayonning ruhiy iqlimini belgilovchi va o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini shakllantiruvchi muhim omil hisoblanadi. Muloqot madaniyati pedagogning o'quvchilar, hamkasblar va ota-onalar bilan o'zaro munosabatlarni pedagogik odob, axloq, etika normalariga muvofiq, hurmat, dilkashlik va hamkorlik ruhida tashkil eta olish qobiliyatini ifodalaydi. Demokratik uslubda tashkil etilgan pedagogik muloqot o'qishga bo'lgan ichki motivatsiyani oshiradi, o'quvchining o'z fikrini og'zaki va yozma tarzda to'g'ri, ravon bayon qilish, o'zgalar fikrini anglash, munozaralarda ishtirok etish kabi nutqiy va ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantiradi. Bu, o'z navbatida, o'qish savodxonligining ajralmas qismi bo'lgan kommunikativ kompetensiyaning rivojlanishiga bevosita ta'sir qiladi. Kommunikativ kompetensiya esa lingvistik, nutqiy, ijtimoiy-madaniy va kompensatsiya kompetensiyalarining yig'indisidan iborat bo'lib, o'quvchiga turli muloqot vazifalarini chet tili (yoki ona tili) yordamida hal qilish qobiliyatini beradi. O'qituvchining yuksak muloqot madaniyati, ayniqsa, muammoli vaziyatlarni pedagogik deontologiya qoidalariga rioya qilgan holda hal qilish, o'quvchilarning psixologik xususiyatlarini hisobga olish, ularga nisbatan shaxsan yo'naltirilgan yondashuvni qo'llash orqali namoyon bo'ladi. Pedagogning muloqot etikasiga rioya qilishi, ma'naviy qiyofasi va axloqiy fazilatlarini ta'lim oluvchilar uchun ibrat manbai bo'lib xizmat qiladi, sinfdagi ishonchli va qo'llab-quvvatlovchi muhitni yaratadi. Bunday muhitda o'quvchilar xatolardan qo'rqmasdan o'qishga, savollar berishga va matn mazmunini chuqur o'zlashtirishga intiladi, bu esa o'qish savodxonligining yanada yuqori bosqichiga olib chiqadi.

O'qish savodxonligini shakllantirishda pedagogik kompetensiyaning namoyon bo'lishi – bu o'qituvchining o'quv materialini shunchaki yetkazishdan ko'ra ko'proq narsani anglatadi; u o'quvchida mustaqil fikrlash, axborotni izlash va baholash ko'nikmalarini uyg'otishni, ularni tanqidiy yondashuvga o'rgatishni talab qiladi. Pedagogning AKT kompetentligi matnlar bilan ishlashda zamonaviy raqamli resurslar, interaktiv usullar va multimedia vositalaridan foydalanish imkonini beradi, bu esa o'quv jarayonini yanada qiziqarli va samarali qiladi. Xususan, PISA tadqiqotlari ta'lim sifatining asosiy mezonlaridan biri sifatida o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarlik darajasini ko'rsatadi, chunki aynan kompetent o'qituvchi ta'limdagi global o'zgarishlarga (masalan, o'qitishdan o'qishga o'tish) adekvat javob bera oladi. Shuningdek, o'qituvchining kasbiy kompetentligi ta'limda integratsiyalashgan yondashuvlarni (masalan, CLIL) qo'llashda, fanlararo bog'liqliklarni o'rnatishda va o'quvchilarni turli bilim sohalaridagi matnlar bilan ishlashga tayyorlashda muhim rol o'ynaydi. Bu o'qish savodxonligining asosi bo'lgan matn turlarini tushunish va ulardan turli maqsadlarda foydalana olish qobiliyatini rivojlantiradi.

Xulosa qilib aytganda, o'qish savodxonligini yuqori darajada shakllantirishda o'qituvchining pedagogik kompetensiyasi va muloqot madaniyati bir-birini to'ldiruvchi va bir-birini kuchaytiruvchi omillar sifatida namoyon bo'ladi. Yuqori darajadagi kasbiy kompetensiyaga ega, ammo muloqot madaniyati past bo'lgan o'qituvchi o'quvchilar bilan samarali aloqa o'rната olmaydi va sinfdagi ijobiy o'quv muhitini yarata olmaydi, natijada o'qish savodxonligini shakllantirishdagi uning salohiyati cheklanadi. Aksincha, yetarli darajadagi muloqot madaniyatiga ega, ammo metodik va didaktik kompetensiyasi sust bo'lgan o'qituvchi matn bilan ishlashning zamonaviy usullarini qo'llay olmaydi, o'quvchilarni tanqidiy fikrlashga o'rgatishda qiynaladi, bu esa o'qish savodxonligining faqat yuzaki qatlamini shakllantirish bilan cheklanib qolishga olib keladi. Shuning uchun, bu ikki jihatning uyg'unligi – o'qituvchining

chuqur kasbiy bilimlari, amaliy ko'nikmalari hamda o'zaro hurmatga asoslangan, etik va samarali muloqot qobiliyatining birgalikda namoyon bo'lishi o'quvchilarning o'qish savodxonligini to'laqonli, barqaror va sifatli shakllantirishning asosiy kafolati hisoblanadi. O'qituvchining doimiy kasbiy rivojlanishi, yangi pedagogik texnologiyalarni o'zlashtirishi va o'quvchilarga shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni qo'llashi, shuningdek, pedagogik deontologiya talablariga rioya qilgan holda muloqotni tashkil etishi – zamonaviy ta'lim tizimi oldida turgan eng muhim vazifalardan biridir. O'qituvchining pedagogik kompetensiyasi va muloqot madaniyatini muntazam oshirib borish – bu o'z navbatida, o'quvchilarning o'qish savodxonligini oshirish orqali mamlakatning intellektual salohiyatini mustahkamlashga qaratilgan strategik investitsiya sanaladi, chunki aynan savodxon shaxs bugungi tez o'zgaruvchan axborot jamiyatida muvaffaqiyatga erisha oladi.

### **Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:**

I.L. Bim, Kommunikativ kompetensiya va uning tarkibiy qismlari haqidagi qarashlari.

T.A. Pirkova, Kommunikativ kompetensiyaning tarkibi.

V.V. Serikov, Pedagogik faoliyatning kompetentlik tushunchasi orqali ifodalanadigan yangi sifati.

YuNESKO, Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari fani o'qituvchilari uchun tavsiyalari (AKT kompetentlik standarti).

O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi, Boshlang'ich ta'lim davlat ta'lim standarti (Ona tili va o'qish savodxonligi fanining maqsadi).